“کۆیلەی کوردستانم و نۆکەری باینجان نیم”.. هەمەر نەریاوی

(سەبارەت بە خەڵاتی قەڵەمی هەژار)

وشەی دەستپێک:

ئەوەی تەسقاڵێک لە کرۆکی بیر و هزری هەژار موکریانی(1921-1991) تێبگات،سوور دەزانێت پەرۆشی یەکەم و کۆتایی هەژار تەنێ زمان و نەتەوەیە و نە هیچی دی. خوێندنەوەی سەرپاک بەرهەمی هەژار دەرخەری ئەوەیە هەموو کوێرەوەری و چەرمەسەرییەکی ئەم کەسایەتییە درەوشاوەیەی ڕووبەری فەرهەنگیی کوردان تەنیا لە پێناو بڵاوکردنەوە، پەرەپێدان و پێشخستنی زمان و دۆزی ڕەوای نەتەوەکەیدا دەبێت.هەژار دنیا دەپشکنێت تا دەنگی دلێری نەتەوەکەی بێت. واتە زمان و نەتەوە بە دوو دیوی دراوێک و بە یەک دید سەیر دەکات.

خەڵاتی قەڵەمی هەژار:

ڕۆژهەڵاتی نیشتمان و شاری سنە،ڕۆژانی 7 و 8ی مانگی جۆزەردانی 2725(28 و 29ی مای 2025)ڕوویداو و بویەرێکی کولتووریی بالەکێشی بەخۆوە بینی.هەژار دیسانەوە بووەوە بە تەوەر یان بە واتایەکی ڕاستتر،چەترێک بۆ گلێربوونەوەی دەیان مرۆی خەمخۆر و پەرۆشی چاند و زمانی کوردی و هەلێکی نوێ بۆ شادبوونەوە بە ڕوخساری یەکدی دەست کەوتەوە. سەبارەت بە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە گۆشەنیگای خۆمەوە دەروویەک لە ڕووی خوێنەر دەکەمەوە.

یەکەم،هەموو بەرگێک دەبەر هەژاردا تەنگە، بەرگی نەتەوەپەروەری نەبێت! ناونیشان و سەردێڕی نووسینەکەیش کە لە ڕستەیەکی خودی هەژار موکریانی وەرگیراوە،ڕاشکاوانە سەلمێنەری هەمان بۆچوونە و چ پێویستی بە شەرح و ڕاڤە نییە. بۆچ ئەم پەیڤە بە زماندا دەهێنم؟

هەژار بۆ خۆی چەندە بەگرە و گوڕ بەرسڤی ئەم پرسیارە دەداتەوە و دەڵێ:

“بە دەربەدەری یان لە ماڵی خۆم
لە خاکی عەرەب،لە ئێران و ڕۆم
کوردم و لە ڕێی کورد و کوردستان
سەر لە پێناوم،گیان لەسەر دەستان”

لێرەوە داماڵینی بەرگی کوردستانیبوون و دەبەرکردنی بەرگی ئێرانیبوون ئەو کاڵا ناڕەسەن و قەڵبەیە هەرگیز لە جەستەی هەژاردا جێی نابێتەوە. پێ ڕوونە کردنەوەی هەر دەروویەک بە ڕاژە و

خزمەتکردنی چاند و زمانی کوردی لە بن ئەم گەزە ئاسمانەی ناوی ئێرانی لەسەرە، هەوڵ و خەباتێکی خەمخۆرانە و دڵسۆزانەی گەرەکە و ئەرک و کارێکی هەر وا سووک و سانا نییە و هەموو ڕووناکبیرێکی وریا یش، ئاگاداری کەند و لەندەکانی سەرڕێیە. بەڵام کەمەڵەی ڕۆشنبیریی ئێستای کورد لە سەرەتای شەستەکانی هەتاوی(هەشتاکانی زایینی)دا نییە کە هەموو شتێک لە نێو جەغز و بازنەیەکی بەرتەسکدا ببینێتەوە و خۆ لە هەمبەر پرسە جەوهەرییەکان نەبان بکات و هەموو پرسێک بباتەوە سەر ئەو ڕستە پڕۆپاگەندەیی و دروشمئاسا و بێواتایە کە گوایە"کورد لە کوێی دنیا بێت، ئێرانییە". زۆر سادە و ساکار دەپرسم گەلۆ بەدرێژایی دیرۆک ئەم پرسە یان ئەم دروشمە زەقە،چ دادێکی کوردی بە پێشخستنی زمانەکەی و دۆزە هەرە ڕەواکەی نەتەوەکەی داوە و تا هەنووکە بە شێوەی کردەیی چی لێ شین بووە؟

دووەم، تا کاتێک لە هەر پارێکی نیشتماندا لە لای دەستەڵاتە سەردەستەکان پرسی کورد وەک نەتەوە و زمانی سەربەخۆ لە خودی دەستووردا یەکلا نەکرێتەوە یان بە واتایەکی دی، نەچێتە واری کردەیی و هەنگاوی کرداری بۆ هەڵنەگیردرێت و چارەسەر نەبێت، بە لای منەوە هەموو هەنگاوێکی لەم چەشنە تەنێ ڕووکەش و ڕواڵەتیانە دەبێت و کاتیی و ئەوپەڕەکەی بۆ ڕۆژانێک هەڵپە و کەلەجانێک دروست دەکات و نە فرەتر.

سێیەم، پەیامی ڤیدیۆیی"حەداد عادڵ"(1945)سەرۆکی کۆڕی زانیاریی زمان و تەرەی فارسی(فەرهەنگستان)کە باڵاترین کەسایەتی فەرهەنگیی دەستەڵاتە و هەموو شتێکی کوردان بە ناوی (محلی)و (قومی) و...ناودێر دەکات، ڕووە ڕاستینەکەی پرسەکە سەد هێندە زێتر ئاشکرا دەکات و هەمدیس هەمان ڕاستیی تاڵمان دەرخوارد دەداتەوە کەچی ئەمەی کورد بەمە خەنین و هەر لە دووی ژانبە دەگەڕێین نەک چارەسەری یەکجارەکی. هەروەها ئاخاوتنەکەی نوێنەری فەرهەنگستانی زمان و تەرەی فارسی،"محەممەد دەبیرموقەدەم"(1953)، کە وەک هەمان بنێشتە خۆشەکەی سەرزاران کە بەردەوام کورد بە ڕەسەنترین ئێرانی و لە ڕەگەزی ئاری لە قەڵەم دەدەن، ئەی نابێت لە خۆ بپرسین ئەم چەشنە دروشمانە تا ئێستا چییان بۆ کورد بەخشیوە؟ هەروەها زۆرینەی پانێلیستەکانیش کە کورد بوون و مخابن تەنێ دەوری لاسایکەرەوەیان دەبینی، قسەی سەر زار و بن زاریان دەبردەوە سەر ئەوەی کورد لە کوێ بێت، ئێرانییە!

چوارەم، دەگرتوەت بەردی بناغەی بینایەک گەر ڕێژی یەکەم بە خوار دابنرێت، دواتر ڕاستکردنەوەی پێویستی بە هەڵتەکاندنەوە دەبێت نەوەک لابردن و گۆڕینی یەک و دوو خشت. خەڵاتی قەڵەمی هەژار لە ساڵی دەستپێکدا بە هەموو لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانیەوە قۆناخی

یەکەمی بەی و هەژاری موکریانی جارێکی دی هێنایەوە نێو چەقی بازنەکە و بە داهاتوو،زۆر پرس و هۆ و هەگەر لەم پێوەندیەدا دەوریان دەبێت. بەشێکی ئەرکەکە لە ئەستۆی کۆمەڵەی ڕۆشنبیری و بەشەکەی دی کە دەورگێڕی سەرەکی دەبێت،ڕووی لە کەناڵەی فەرمیی و خودی دەستەڵات دەبێت کە تا چەندە دەور بە کەشوبای ئازاد و پێنووسی ڕووناکبیری سەربەخۆ بدات و دیوە ڕاستینەکەی هەژار تێیدا دەربکەوێت!

پێنجەم،لە نێو کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کوردیدا هەژار بەردەوام لەبەر ئەوەی لە مەتەرێزێکەوە دەردەکەوێت،وەبەر ڕەخنە و بگرە زۆر جاریش بەناڕەوا تیر و توانج و پەلامار دەدرێت.هەژار گەر ڕوو لە مەلا مستەفا بارزانی(1903-1979)دەنێت،چونکە گەلپەروەربوونی تێدا دەبینێتەوە. پێی وا بووە لەو سەردەم و ڕۆژگارەدا بارزانی دەتوانێت تەکانێکی هەرەقەتی بۆ خەبات و بزاڤی نەتەوەیی کورد بدات و دۆزی کورد چەند هەنگاوێک واوەتر ببات کە دیرێک باشترین بەڵگە بۆ سەلماندن و دەرخستنی ئەم پرسە دەبێت و هەرا و ئاژاوەنانەوەی گەرەک نییە. ئیدی هەر کەسە و سەربەستە چلۆن لە هەمبەر ئەم پرسەدا بیر دەکاتەوە و هەژار هەرگیز ئەمە بەسەر کەسدا ناسەپێنێت؛بۆیە ڕووناکبیری نهای کوردیش بێا وەک مافێکی کەسەکی سەیری پرسەکە بکات و سوار شەپۆلەکە نەبێت.

شەشەم،هەژار گەر دەست بە وەرگێڕانی چەند پەڕتووکێکی عەلی شەریعەتی(1933-1977) و قورئان دەبات،پشکی سەرەکیی پرسەکە ڕووی لە پاراستنی زمانەکەیەتی و بەایەوە. لێڵ و لیخنکردنی کانیاوە زوڵاڵەکەی هەژار چ خزمەت بە فەرهەنگ و زمانی کوردی ناکات و هەر هەوڵێکی لاوەکیش لەم پێوەندیەدا خۆڵ لە چاوی خەڵککردنە و مەبەستیشی،خاپاندن و لەخشتەبردنی جەماوەر دەبێت.

حەوتەم،گەرەک خەڵاتی قەڵەمی هەژار بۆ ئەو پێنووسە چەلەنگە کوردیانەی بێت کە زمانی کوردی،بە زمانی نووسینی خۆ دادەنێن و لە ڕێی ئەم زمانەوە دەیانەوێت لەسەر ئارێشە،کەند و کەسپ و پرسە هەستیارەکانی کۆمەڵگەکەی خۆ بنووسن و بەرگێکی زانستیانە دەبەر زمانەکەیان بکەن. لێرەوە ئەرکی لیژنەی داوەریی قورستر دەبێت و پێویستە تێنە دووی قەڵەمە ناکارا و سواو و نەریتییەکانی نزیک لەم ئالی و ئەو لایەنەوە نەکەوێت و وەک کەسایەتی خودی هەژار،لایەنی فرەڕەهەندیی خۆی بپارێزێت.

هەشتەم،بەشی فرەی تیزەری خەڵاتەکە کە بە زمانی فارسی بوو،لە دووی مەبەستێکی لاوەکیی کاڵفامانە دەگێڕا کە هەرگیز ڕۆژێک لە ڕۆژان پەرۆشێکی پلە دەیەمی هەژاریش نەبووە و تیرێک بوو بە تاریکییەوە نرا. وەک میدیاکارێکی کورد،ئەم ناساندنە،هەم لە باری هونەرییەوە

بە کرچوکاڵ و لاواز دەبینم و هەمیش لە ئاستی بەژنی بەندی کەسایەتییەکی وەک هەژاردا نەبوو و نەیتوانی بەلایەنانە سووکە ئاوڕێک لە وەستگە هەستیارەکانی ژیانی هەژار بداتەوە. بەردەنگی سەرەکیی هەژار،کوردە ئیدی نازانم دەرهێنەر و ڕاپەڕێنەری ئەم کارە لە شوێن چی وەڵ بوو! بۆیە هیچ بە کاریگەرم نەبینی.
نەیەم،هەژار،بەو ساباتە دەنشینە دادەنرێت کە هەموو دەنگ و ڕەنگە جیاوازەکانی نەو فەرهەنگ و زمانی کوردی لە بن سێبەرەکەیدا لە دەوری یەکدی کە دەکاتەوە و ئەمەیش هەر لە سەرەتاوە بە شیعر و شاعیری نەتەوەیی دەسەلمێنێت و دواتر بە چەندان بواری دیکەی وەک ڕۆژنامەگەریی و ڕاگەیاندن، نووسین، وەرگێڕان،زمانی کوردی و زار و بنزارەکانی و قامووسنووسی درێژە پێدەدات و ئەمڕۆکە هەر کوردێک و لە هەر پار و بەش و دیالێکت و زارێکی زمانی کوردی، خودی خۆی لە نەو ئاوێنە زوڵاڵە و ڕۆحە ڕەنگاڕەییەکەی هەژاردا دەبینێتەوە هەر بۆیە هەژار لە ڕووبەری ڕۆشنبیریی کوردیدا بە ڕوخسارێکی فرەڕەهەند دادەنرێت. هەژار موکریانی کە بەدرێژایی تەمەنێک لە پێناو میللەتەکەیدا لە دەرووی شیعر، نووسین، قامووس، لێکۆڵینەوە و وەرگێڕان دەدات، تاقە مەبەستی تەنیا خۆ لە خزمەتکردنی زمانەکەیدا دەبینێتەوە و بەس.
کەلیموڵڵا تەوەحودی (کانیماڵ)(1941)، یەک لە هەما و نموونە زیندووەکان لەم پەیوەندییەدا دێتە ئەژمار کە لە کۆڕێکەدا ئاوەی لە گۆشەیەک لە خەباتی دوور و درێژی خۆی لە پێناو بووژاندنەوە، بڵاوکردنەوە و پێشخستنی چاند و زمانی کوردی لە خۆراسان و تەرخانکردنی هەموو ژیانی لە پێناو کورداندا دایەوە کە لایەنێکی گەشی ئەم ڕێورەسمە بوو. کانیماڵ گۆڕایەوە بە نەو دیرێک و لایەکی لە سەردانەکەی بۆ لای هەژار لە شارۆچکەی "عەزیمییە"ی کەرەج کردەوە کە خۆی گوتەنی، هەژار بەم جۆرە بەرەپیری چووە و پێی وتووە،وەرە شەرەفخانی من،دواتر وتیشی،هەژار ویستی دەستم ماچ بکات،لە من دەست و قاچی هەژارم ڕامووسی.

ئەنجام:
1 – لە هەر گۆشەنیگایەکەوە ئاوڕ لە پرسەکە بدەینەوە،ڕووداوەکە ئێرانییە و پێویستە بە دادە مرۆ ڕۆشنبیر و زانستوەر و پەرۆشەکان جڵەوی مەیدانەکە بگرنە دەست و نەهێڵن بە ئاراستەیەکی خواردا بچێت.
2 – هەژار لە هەموو بارەکەوە دەبێتە ئاوێنە تا کورد خۆی بە هەر هەموو دەنگ و ڕەنگە جیاوازەکانەوە تێدا ببینێتەوە و وەک باشترین دەرفەت هەلێکە بقۆزێتەوە.

3 – ئەم خەڵاتە پێویستە دەرکە لە ڕووی پەروەردە و بارهێنانی فۆرمی بە کورد بکاتەوە و لەڕێوە کورد دەنگی خۆی تا نزیکترین سەکۆکانی دەستەڵات بگوێزێتەوە و خوێندن و فێرکردنی زمانی کوردی بەرگی ڕەسمیبوونی دەبەر بکرێت و سنوورێک بۆ وەستاندنی دروشمە هاکەزاییەکان دابنرێت و دەستبەرداری بە هەڵەشەدانانی زمانی کوردی بە سەر ئاسایشی و…ببن و دەرفەت بدرێتە زمانی کوردی هەر لە باخچەی ساوایانەوە فێرکردن،خوێندنەوە و نووسین بەم زمانە دەست پێ بکات.
هەژار وەک چلۆن پەڕۆشی یەکەم و کۆتایی زمان و نەتەوەکەی بوو،هەر لەم سەنگەیەوە زۆترین ئاوڕ لە دەوڵەمەندترکردنی زمانی زانستیی کوردی بدرێتەوە و زۆرترین بەرهەم و کتێب ڕووی لە پەڕتووکی کوردی بێت و پێنووسە پاکژ و پاراوە کوردییەکان بە کۆمەڵەی ڕۆشنبیری بناسرێن نەوەک دەنگ و ڕەنگە سواوەکان.
4 – لێرە ئەم قسە نەستەق و پەندە گەوهەرینەی بەرینانمانیش وەک چرای بەردەم دەکار بهێنین کە دەبێژێت:”بڵێیە پێت ئەڵێم کاکە تا چەلەکەم بێ بگری”و بە دەنگی بەند بێین گەر مێژوویەکە پرسی برایەتی و چی و چی بە زماندا دەهێنن،وەرن بە کردە بیسەلمێنن و خودی دەستوور و یاسای بنەڕەتی جێبەجێ بکەن و ئەمەیش ئامادەیینە.
بەڵا ئەم جۆرە کەڵانە تەنە بۆ پڕکردنەوەی کەلێنە لاوەکییەکان نەبێت.
5 – هەژار هەر لە دەستپێکی خەباتەوە تا دوادەم،خەون بە ئازادیی و ڕزگاریی نیشتمانەکەیەوە دەبینێت هەر بۆیە دەبێژێت:
“لاوەکان هەر کاتێ جێژنی ڕۆژی ئازادی دەکەن
بێننەوە بیرتان هەژارێک،شاعیرێکی زاری کورد
داوەتێکی ڕەشبەڵەک بگرن لە دەوری گۆڕەکەم
یەکتری ماچ کەن بە یادم دەبەر و دەداری کورد”
6 – هەژار بە دەربڕینی ڕوانگە و بۆچوون،بۆ خۆی ئازاد و سەربەست بوو،کەوی مەکەن!
جێی ئاماژەپێدانە ڕێوڕەسمی خەڵاتی قەڵەمی هەژار ڕۆژانی 28 و 29ی مانگی مای 2025 بە بەشداریی و ئامادەبوونی دەیان نووسەر،وەرگێڕ،ڕووناکبیر و سەدان لایەنگری تەرە و زمانی کوردی لە هۆڵی مەولەویی زانستگەی سنە(لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) بەڕێوە چوو. ڕێوڕەسمەکە بە چەند پەنێلکێک و چەندان لێدوان و بەرنامەی هونەری و دواتر دابەشکردنی خەڵاتەکان کۆتایی هات و دیداری دواتری هەژار و سنە کەوتە ساڵی داهاتوو. ئامادەبوونی کتوپڕی شاعیری”ملوانکەی شین”واتە”شەریف حوسەین پەناهی”(1954)و بە بێ هیچ جۆرە شیعرخوێندنەوە یان کورتە ئاخاوتنێک،خاڵێکی سەرنجڕاکێشی ئەم ڕێوڕەسمە بوو کە نەزانرا چ مەبەستێکی ئاشکرا و نەپەندی لە پشتەوە

بوو!

شارام نازری(1950)،گۆرانیبێژی ناسراویش سترانێکی پێشکەش کرد. پانێلێک لەسەر کوردانی خۆراسان بەڕێوەچوو، سپاهیی لایین و حسەنپوور لەسەر ئەنجوومەنە ئەدەبییەکان و دیرۆکی شیعر لە لای کوردانی خۆراسان قسەیان کرد، دوکتۆر "عەبدوڕڕەحمان ئاداک"لەسەر ڕەوتی گەشە و پەرەسەندنی چاند و زمانی کوردی لە باکوور قسەی کرد، وەرگێڕ و نووسەر "ئازاد بەرزنجی"لە باشوورەوە لەسەر پێویستی زمانێکی یەکگرتوو بۆ نووسین قسەی کرد، ڕۆژنامەوان و توێژەری ئەدەبیی "عادڵ محەممەدپوور"، زمانی بە تەوەر بۆ گلێرکردنەوەی نەتەوەیەک لە بن چەترێکدا وەسف کرد و لەسەر دەوری هەژار لە لێکنزیککردنەوەی زار و بنزارەکان قسەی کرد. لە کۆتاییشدا براوە سەرەکییەکانی خەڵاتی قەڵەمی هەژار بریتی بوون لە: کۆوتنی ئاسمانەکان، جەبار جەمال غەریب(بە ڕۆمان)(1961)، بووژانەوەی کورد، ئیسماعیل شەمس(بە مێژوو)(1975)، کە بەرهەمی پێڕفیسەر محەممەد کەمال(بە فەلسەفە)(1955)، تەشەیین نەزمی، عەبدوڕڕەحمان ئاداک(بە ڕەخنەی ئەدەبی)(1977)، فەرهەنگی زارەکیی موکریان، سەلاحەدین پایانیانی(1978) و فەرهەنگی قەومیی شار و گوندەن خۆراسانی باکوور، عەلی ڕەحمەتی(1966). هەروەها ڕێز لە دەیان قەڵەمی دیکەیش نرا کە بریتینە لە: عەلیڕەزا خانی، بەهناز دەشاد، سەیید ئارمان حسەنی، ئیبراهیم ئەحمەدی، کوورش ئەمینی، خوسرەو سینا، سەلاحەدین خەدیو، ڕەحیم لوقمانی، سەعید نەجاڕی(ئاسۆ)، عەلیڕەزا سپاهیی لایین، یەنس ڕەزایی، عەلی ئولفەتی، ڕەئووف مەحموودپوور، بەرکەن بەرە، میکائیل ڕەحمانی، ئیرەج مووردای، فەخرەدین ئامەدیان، کیوان ئازاد ئەنوەر، ڕەزا کەریم موجاوەر، ئیبراهیم شادمان، زەکەریا بزدوودە، میراد میلان، ڕەنیا چالی، سەرگوڵ ئارەش، بەسام مستەفا، زاهید ئارمی، لەیلا ساڵحی، سەمیرا گەیلانی، شیلان زەمانیی مونفەرید، فەرید سەفیاری، یەحیا عەلەویفەرد، عەبدوڵڵا ئەمینی، و ئەسعەد زەهرایی.

تێبینی: هەژار موکریانی، ساڵی 1966 ئەم کورتە پێیڤە بە زمانەدا دەنێت.

پێیڤکیش ڕوو لە میدیاکاران: یەکەم، لە وانە و بنەما سەرەکییەکانی کاری ڕاگەیاندن، پێیجەربوون، بەدواداچوون، وردبوونەوە و گەڕانی ژیرانە کە چی میدیاکاران مخابن تەسقاڵێک خەیان بەم پرسەوە مژول و خەریک نەکردبوو. پێویستە میدیاکار پێش بانگکردنی میوانێک(ستێیج، هەڤپەیڤین یان…)زانیاریی ورد کۆ بکاتەوە تا قووڵتر ئاوڕ لە پرسێک بداتەوە یاخۆ پەیوەندی نزیکتر دروست بکات. دووەم، پێشکەشکار هەروەها پێویستە توانای کۆنترۆڵکردنی ستێیج و

بەرنامەکەی لە ئاستێکی باڵادا بێت.
سێیەم،زمان،دەوری سەرەکی لەم بوارەدا دەبینێت کە هیچ بەردیدە نەکەوت.
چوارەم،ئامادەکارییەکی ئەوتۆم لە پێشکێشکاراندا بە ڕێوڕەسمەکی لەم چەشنە نەبینی و وەک بۆنە و کۆڕێکی ئاسایی خۆی دەنواند.
هەمەر نەریاوی

ژێدەر:
- بۆ کوردستان،هەژار،دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس،چاپی چوارەم،هەولێر،2001
- فەرهەنگی کوردواتەنی،ع.ع.شەونم،دەزگای دواڕۆژ،چاپی یەکەم،2020

جایزه